XIVA XONLIGIDA ADABIY-MADANIY MUHIT TARIXSHUNOSLIGI: MANBALAR VA TADQIQOTLAR

Saotboyev Raxmatjon Madamin o'g'li
Telefon raqam: +998(93) 283 08 32
rsaotboyev@gmail.com
https://orcid.org/0009-0007-6896-3849
https://doi.org/10.5281/zenodo.22988565

Annotatsiya: Xiva xonligida XIX asr oxiri – XX asr boshlarida shakllangan adabiy-madaniy muhitning tarixshunosligini ilmiy tadqiqot misolida tahlil qilinadi. Tadqiqotda tarixiy hujjatlar, mahalliy tarixnavislik asarlari, kitobat va kutubxonachilikka oid tadqiqotlar, tazkiralar hamda xorijiy ilmiy adabiyotlarning mavzuni o'rganishdagi o'rni ko'rib chiqiladi. Ayniqsa, Muhammad Rahimxon II Feruz davridagi saroy madaniyati, kitobat, kutubxona, adabiy ijod va tarixnavislik masalalarini yorituvchi tadqiqotlarga e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: Xiva xonligi, Feruz, adabiy muhit, kitobat, kutubxona, tazkira, tarixnavislik, qo'lyozma, saroy madaniyati.

Аннотация: В данной статье на примере научного исследования анализируется историография литературно-культурной среды, сформировавшейся в Хивинском ханстве в конце XIX — начале XX века. В исследовании рассматривается роль исторических документов, местных историографических сочинений, трудов по истории книжного дела и библиотечного искусства, тазкира (биобиблиографических антологий), а также зарубежной научной литературы в изучении данной темы. Особое внимание уделено исследованиям, освещающим придворную культуру, книжное дело, библиотеки, литературное творчество и традицию историописания в эпоху Мухаммад Рахим-хана II Феруза.

Ключевые слова: Хивинское ханство, Феруз, литературная среда, книжное дело, библиотека, тазкира, историописание, рукопись, придворная культура.

Abstract: This paper analyzes the historiography of the literary and cultural environment formed in the Khiva Khanate in the late 19th and early 20th centuries through a scholarly research framework. The study examines the role of historical documents, local historiographical works, research on bookmaking and librarianship, tazkiras (biographical anthologies), and foreign academic literature in exploring the topic. Particular attention is given to studies highlighting court culture, book arts, library history, literary creativity, and historiography during the reign of Muhammad Rahim Khan II Feruz.

Keywords: Khiva Khanate, Feruz, literary environment, book arts, library, tazkira, historiography, manuscript, court culture.

Kirish

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Xiva xonligi tarixini o‘rganishda siyosiy va ijtimoiy jarayonlar bilan bir qatorda adabiy-madaniy hayot ham muhim ilmiy yo‘nalishlardan biridir. Xiva saroylari, madrasalari, kutubxonalari va kitobat markazlari faoliyati yozma manbalarda turli shakllarda aks etgan.

Xiva xonligidagi adabiy-madaniy muhit tarixshunosligini o‘rganishda tarixiy hujjatlar, mahalliy tarixchilar asarlari, tazkiralar, kitobat tarixiga oid tadqiqotlar hamda xorijiy ilmiy adabiyotlar o‘zaro qiyosiy tahlil qilinishi lozim.

Asosiy qism

Xiva xonligi tarixiga oid dastlabki tadqiqotlarda siyosiy boshqaruv, davlat tuzilishi, harbiy yurishlar va Rossiya bilan munosabatlar masalalari ustuvor bo‘lgan. M. Yo‘ldoshevning Xiva davlat hujjatlariga bag‘ishlangan tadqiqotlari xonlikning hujjatli merosini ilmiy muomalaga kiritishda muhim ahamiyat kasb etadi [

V. V. Bartoldning Xiva tarixiga oid tadqiqotlari ham mahalliy tarixiy manbalarni ilmiy jihatdan tahlil qilishda muhim o‘rin tutadi [2]. Uning asarlarida Xorazm tarixining turli davrlariga oid yozma ma’lumotlar tahlil qilingan.

Xiva xonligining adabiy-madaniy muhitini o‘rganishda kitobat va kutubxonachilik tarixi alohida ahamiyatga ega. A. S. Erkinov, N. T. Polvonov va X. A. Aminov tomonidan tayyorlangan Muhammad Rahimxon II Feruz kutubxonasi fehristi Xiva saroy kutubxonasi tarkibini o‘rganishda muhim manbalardan biridir [3].

F. N. Ernazarovning tadqiqotida XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Xiva xonligining madaniy hayoti, ta’lim jarayoni va saroy madaniyati bilan bog‘liq masalalar tahlil qilingan [4].

M. M. Matyoqubovaning tadqiqotlari Xiva xonligida kitobat san’ati va kutubxona faoliyatini alohida tarixiy jarayon sifatida o‘rganishga imkon beradi [5]. Mazkur yo‘nalish Xiva adabiy muhitining moddiy asoslarini, ya’ni qo‘lyozma yaratish, saqlash va tarqatish jarayonlarini tushunishda muhimdir.

Mustaqillik davrida Xiva xonligi tarixini o‘rganishda tarixshunoslik va manbashunoslikka e’tibor kuchaydi. S. M. Matkarimovaning tadqiqoti Xiva xonligining Qo‘ng‘irotlar sulolasi davri tarixshunosligini tizimlashtirishga qaratilgan bo‘lib, unda siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy jarayonlarning o‘rganilish holati tahlil qilingan [6].

Xiva adabiy muhitini bevosita yorituvchi manbalar qatorida Bobojon Tarroh-Xodimning Xorazm navozandalari asari ham muhim o‘rin tutadi. Asar Xorazmning musiqiy-adabiy muhitiga oid ma’lumotlarni jamlagani bilan ahamiyatlidir [7].

Hasanmurod Laffasiyning Tazkirayi shuaro asari esa Xorazm adabiy muhitining ijodkorlar tarkibi va adabiy aloqalarini o‘rganishda muhim manba sifatida namoyon bo‘ladi [8].

Xiva xonligi tarixining ayrim jihatlari xorijiy tadqiqotchilar tomonidan ham o‘rganilgan. E. Allworth o‘z tadqiqotida o‘zbek adabiyoti va siyosiy-madaniy jarayonlar o‘rtasidagi aloqalarga e’tibor qaratgan [9]. S. Becker esa Buxoro va Xivaning Rossiya bilan munosabatlarini keng tarixiy kontekstda tadqiq qilgan [10].

Xorijiy tarixshunoslik materiallari Xiva tarixini faqat mahalliy manbalar doirasida emas, balki xalqaro siyosiy, madaniy va ilmiy jarayonlar bilan bog‘liq holda tahlil qilish imkonini beradi.

Xulosa

Xiva xonligining XIX asr oxiri – XX asr boshlaridagi adabiy-madaniy muhiti tarixshunosligi turli davrlarda shakllangan tadqiqotlar asosida rivojlangan. Dastlabki tadqiqotlarda asosan siyosiy va davlat boshqaruvi masalalariga e’tibor qaratilgan bo‘lsa, keyingi izlanishlarda Xivaning adabiyoti, kitobat va kutubxonachilik an’analari, ta’lim hamda saroy madaniyati masalalari ham kengroq o‘rganila boshlandi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Feruz davri adabiy-madaniy muhitini tadqiq etishda tarixiy hujjatlar, qo'lyozmalar, saroy kutubxonasi materiallari, tazkiralar va tarixnavislik asarlari muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Mazkur manbalar orqali o'sha davrdagi ijodkorlar faoliyati, kitobat jarayoni, kutubxona faoliyati va adabiy aloqalar haqida muhim ma'lumotlarni aniqlash mumkin.

Umuman, Xiva xonligining adabiy-madaniy muhitini yanada chuqur o'rganish uchun tarixiy manbalar va mavjud ilmiy tadqiqotlarni o'zaro qiyosiy tahlil qilish muhimdir. Ayniqsa, Feruz davriga oid qo'lyozmalar, tazkiralar va kutubxona materiallarini manbashunoslik asosida o'rganish Xiva adabiy-madaniy tarixining yangi jihatlarini aniqlash imkonini beradi..

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yo'ldoshev M. Y. XIX asr Xiva davlat hujjatlari. – Toshkent: Fan, 1960.
2. Бартольд В. В. Событие перед Хивинским походом 1873 года по рассказу Хивинского историка // Сочинения. – Москва: Наука, 1964. – Т. II.
3. Erkinov A. S., Polvonov N. T., Aminov X. A. Muhammad Rahimxon II – Feruz kutubxonasi fehristi (Xorazmda kitobat va kutubxonachilik tarixidan). – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010.
4. Ernazarov F. N. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Xiva xonligidagi madaniy hayot. Tarix fanlari nomzodi dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2005
5. Matyoqubova M. M. XIX asrning ikkinchi yarmi – XX asrning boshlarida Xiva xonligida kitobat va kutubxona tarixi. Tarix fanlari nomzodi diss. – Urganch, 2008.
6. Matkarimova S. M. Xiva xonligining Qo'ng'irotlar sulolasi davri tarixshunosligi (XIX–XXI asr boshlari). – Urganch, 2018.
7. Bobojon Tarroh-Xodim. Xorazm navozandalari. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1994.
8. Laffasiy H. Tazkirayi shuaro / nashrga tayyorlovchi P. Bobojonov. – Urganch: Xorazm, 1992.
9. Allworth E. Uzbek Literary Politics. – The Hague: Mouton, 1964.
10. Becker S. Russia's Protectorates in Central Asia: Bukhara and Khiva, 1865–1924. – Cambridge: Harvard University Press, 1968.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.